פרשת שמות

ספר שמות · עם פירוש רש״י

נוסח המקרא: מקרא על פי המסורה (CC BY-SA), באדיבות ספריא.
פירוש רש״י: Pentateuch with Rashi's commentary by M. Rosenbaum and A.M. Silbermann, 1929-1934 (Public Domain), באדיבות ספריא.
הקובץ מופץ בחינם ברישיון CC BY-SA: מותר להעתיק ולהפיץ, עם ציון המקור ובאותו רישיון.
geulaquiz.com

פרק א׳

א׳ וְאֵלֶּה שְׁמוֹת֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל הַבָּאִ֖ים מִצְרַ֑יְמָה אֵ֚ת יַעֲקֹ֔ב אִ֖ישׁ וּבֵית֥וֹ בָּֽאוּ׃

ואלה שמות בני ישראל. אַע״פ שֶׁמָּנָן בְּחַיֵּיהֶם בִּשְׁמוֹתָם, חָזַר וּמְנָאָם בְּמִיתָתָם, לְהוֹדִיעַ חִבָּתָם, שֶׁנִּמְשְׁלוּ לְכוֹכָבִים, שֶׁמּוֹצִיאָם וּמַכְנִיסָם בְּמִסְפָּר וּבִשְׁמוֹתָם (שמות רבה), שֶׁנֶּ׳ ״הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא״ (ישעיהו מ׳):

ב׳ רְאוּבֵ֖ן שִׁמְע֑וֹן לֵוִ֖י וִיהוּדָֽה׃

ג׳ יִשָּׂשכָ֥ר זְבוּלֻ֖ן וּבִנְיָמִֽן׃

ד׳ דָּ֥ן וְנַפְתָּלִ֖י גָּ֥ד וְאָשֵֽׁר׃

ה׳ וַיְהִ֗י כָּל־נֶ֙פֶשׁ֙ יֹצְאֵ֣י יֶֽרֶךְ־יַעֲקֹ֔ב שִׁבְעִ֖ים נָ֑פֶשׁ וְיוֹסֵ֖ף הָיָ֥ה בְמִצְרָֽיִם׃

ויוסף היה במצרים. וַהֲלֹא הוּא וּבָנָיו הָיוּ בִּכְלַל שִׁבְעִים, וּמַה בָּא לְלַמְּדֵנוּ? וְכִי לֹא הָיֵינוּ יוֹדְעִים שֶׁהוּא הָיָה בְּמִצְרַיִם? אֶלָּא לְהוֹדִיעֲךָ צִדְקָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף, הוּא יוֹסֵף הָרוֹעֶה אֶת צֹאן אָבִיו, הוּא יוֹסֵף שֶׁהָיָה בְּמִצְרַיִם, וְנַעֲשָׂה מֶלֶךְ, וְעוֹמֵד בְּצִדְקוֹ (שמות רבה):

ו׳ וַיָּ֤מָת יוֹסֵף֙ וְכָל־אֶחָ֣יו וְכֹ֔ל הַדּ֖וֹר הַהֽוּא׃

ז׳ וּבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל פָּר֤וּ וַיִּשְׁרְצ֙וּ֙ וַיִּרְבּ֣וּ וַיַּעַצְמ֔וּ בִּמְאֹ֖ד מְאֹ֑ד וַתִּמָּלֵ֥א הָאָ֖רֶץ אֹתָֽם׃ {פ}

וישרצו. שֶׁהָיוּ יוֹלְדוֹת שִׁשָּׁה בְּכֶרֶס אֶחָד (שם):

ח׳ וַיָּ֣קָם מֶ֤לֶךְ־חָדָשׁ֙ עַל־מִצְרַ֔יִם אֲשֶׁ֖ר לֹא־יָדַ֥ע אֶת־יוֹסֵֽף׃

ויקם מלך חדש. רַב וּשְׁמוּאֵל, חַד אָמַר חָדָשׁ מַמָּשׁ, וְחַד אָמַר שֶׁנִּתְחַדְּשׁוּ גְּזֵרוֹתָיו:

אשר לא ידע. עָשָׂה עַצְמוֹ כְּאִלּוּ לֹא יָדָעוֹ (סוטה י״א):

ט׳ וַיֹּ֖אמֶר אֶל־עַמּ֑וֹ הִנֵּ֗ה עַם֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל רַ֥ב וְעָצ֖וּם מִמֶּֽנּוּ׃

י׳ הָבָ֣ה נִתְחַכְּמָ֣ה לּ֔וֹ פֶּן־יִרְבֶּ֕ה וְהָיָ֗ה כִּֽי־תִקְרֶ֙אנָה֙ מִלְחָמָ֔ה וְנוֹסַ֥ף גַּם־ה֖וּא עַל־שֹׂנְאֵ֑ינוּ וְנִלְחַם־בָּ֣נוּ וְעָלָ֔ה מִן־הָאָֽרֶץ׃

הבה נתחכמה. כָּל הָבָה לְשׁוֹן חֶכְנָה וְהַזְמָנָה לְדָבָר הוּא, כְּלוֹמַר, הַזְמִינוּ עַצְמְכֶם לְכָךְ:

נתחכמה לו. לָעָם; נִתְחַכְּמָה מַה לַּעֲשׂוֹת לוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ נִתְחַכֵּם לְמוֹשִׁיעָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל לְדוּנָם בַּמַּיִם, שֶׁכְּבָר נִשְׁבַּע שֶׁלֹּא יָבִיא מַבּוּל לָעוֹלָם (שם):

ועלה מן הארץ. עַל כָּרְחֵנוּ. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ כְּאָדָם שֶׁמְּקַלֵּל עַצְמוֹ וְתוֹלֶה קִלְלָתוֹ בַּאֲחֵרִים (שם), וַהֲרֵי הוּא כְּאִלּוּ כָּתַב וְעָלִינוּ מִן הָאָרֶץ – וְהֵם יְרָשׁוּהָ:

י״א וַיָּשִׂ֤ימוּ עָלָיו֙ שָׂרֵ֣י מִסִּ֔ים לְמַ֥עַן עַנֹּתֹ֖ו בְּסִבְלֹתָ֑ם וַיִּ֙בֶן֙ עָרֵ֣י מִסְכְּנ֔וֹת לְפַרְעֹ֖ה אֶת־פִּתֹ֥ם וְאֶת־רַעַמְסֵֽס׃

עליו. עַל הָעָם:

מסים. לְשׁוֹן מַס, שָׂרִים שֶׁגּוֹבִין מֵהֶם הַמַּס, וּמַהוּ הַמַּס? שֶׁיִּבְנוּ עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה:

למען ענתו בסבלתם. שֶׁל מִצְרִים:

ערי מסכנות. כְּתַרְגּוּמוֹ, וְכֵן ״לָךְ בֹּא אֶל הַסּוֹכֵן הַזֶּה״ (ישעיהו כ״ב) – גִּזְבָּר הַמְמֻנֶּה עַל הָאוֹצָרוֹת:

את פתם ואת רעמסס. שֶׁלֹּא הָיוּ רְאוּיוֹת מִתְּחִלָּה לְכָךְ, וַעֲשָׂאוּם חֲזָקוֹת וּבְצוּרוֹת לְאוֹצָר:

י״ב וְכַאֲשֶׁ֤ר יְעַנּוּ֙ אֹתֹ֔ו כֵּ֥ן יִרְבֶּ֖ה וְכֵ֣ן יִפְרֹ֑ץ וַיָּקֻ֖צוּ מִפְּנֵ֥י בְנֵי־יִשְׂרָאֵֽל׃

וכאשר יענו אתו. בְּכָל מַה שֶּׁהֵם נוֹתְנִין לֵב לְעַנּוֹת, כֵּן לֵב הַקָּבָ״ה לְהַרְבּוֹת וּלְהַפְרִיץ:

כן ירבה. כֵּן רָבָה וְכֵן פָּרַץ. וּמִדְרָשׁוֹ, רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אוֹמֶרֶת כֵּן, אַתֶּם אוֹמְרִים פֵּן יִרְבֶּה וַאֲנִי אוֹמֵר כֵּן יִרְבֶּה (סוטה י״א):

ויקצו. קָצוּ בְחַיֵּיהֶם. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ פְּקוּצִים הָיוּ בְּעֵינֵיהֶם (שם):

י״ג וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ:

בפרך. בַּעֲבוֹדָה קָשָׁה, הַמְפָרֶכֶת אֶת הַגּוּף וּמְשַׁבַּרְתּוֹ (שם):

י״ד וַיְמָרְרוּ אֶת־חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל־עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל־עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ:

ט״ו וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת הָעִבְרִיֹּת אֲשֶׁר שֵׁם הָאַחַת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוּעָה:

למילדת. הוּא לְשׁוֹן מוֹלִידוֹת, אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ לָ׳ קַל וְיֵשׁ לָ׳ כָּבֵד, כְּמוֹ שׁוֹבֵר וּמְשַׁבֵּר, דּוֹבֵר וּמְדַבֵּר, כָּךְ מוֹלִיד וּמְיַלֵּד:

שפרה. יוֹכֶבֶד, עַל שֵׁם שֶׁמְּשַׁפֶּרֶת אֶת הַוָּלָד (שם):

פועה. זוֹ מִרְיָם, שֶׁפּוֹעָה וּמְדַבֶּרֶת וְהוֹגָה לַוָּלָד (שם), כְּדֶרֶךְ הַנָּשִׁים הַמְפַיְּסוֹת תִּינוֹק הַבּוֹכֶה.

פועה. לְשׁוֹן צְעָקָה, כְּמוֹ ״כַּיּוֹלֵדָה אֶפְעֶה״ (ישעיה מ״ב):

ט״ז וַיֹּאמֶר בְּיַלֶּדְכֶן אֶת־הָעִבְרִיּוֹת וּרְאִיתֶן עַל־הָאָבְנָיִם אִם־בֵּן הוּא וַהֲמִתֶּן אֹתוֹ וְאִם־בַּת הִוא וָחָיָה:

בילדכן. כְּמוֹ בְּהוֹלִידְכֶן:

על האבנים. מוֹשַׁב הָאִשָּׁה הַיּוֹלֶדֶת, בְּמָקוֹם אַחֵר (ישעיהו ל״ז), קוֹרְאוֹ מַשְׁבֵּר; וְכָמוֹהוּ ״עוֹשָׂה מְלָאכָה עַל הָאָבְנָיִם״ (ירמיהו י״ח), – מוֹשַׁב כְּלִי אֻמָּנוּת יוֹצֵר חֶרֶשׂ:

אם בן הוא וגו׳. לֹא הָיָה מַקְפִּיד אֶלָּא עַל הַזְּכָרִים, שֶׁאָמְרוּ לוֹ אִצְטַגְנִינָיו שֶׁעָתִיד לְהִוָּלֵד בֵּן הַמּוֹשִׁיעַ אוֹתָם:

וחיה. וְתִחְיֶה:

י״ז וַתִּירֶאן הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים:

ותחיין את הילדים. מְסַפְּקוֹת לָהֶם מַיִם וּמָזוֹן. תַּרְגּוּם הָרִאשׁוֹן וְקַיְּמָא, וְהַשֵּׁנִי וְקַיְּמָתַן, לְפִי שְׁלְשׁוֹן עָבָר לְנְקֵבוֹת רַבּוֹת תֵּבָה זוֹ וְכֵיוֹצֵא בָהּ מְשַׁמֶּשֶׁת לְשׁוֹן פָּעֲלוּ וּלְשׁוֹן פְּעַלְתֶּם, כְּגוֹן ״וַתֹּאמַרְן אִישׁ מִצְרִי״ (שמות ב׳), (לְשׁוֹן עָבָר) כְּמוֹ וַיֹּאמְרוּ לִזְכָרִים, ״וַתְּדַבֵּרְנָה בְּפִיכֶם״ (ירמיהו מ״ד), לְשׁוֹן דִּבֵּרְתֶּן, כְּמוֹ וַתְּדַבְּרוּ לִזְכָרִים, וְכֵן ״וַתִּחַלְּלֶנָה אֹתִי אֶל עַמִּי״ (יחזקאל י״ג), לְשׁוֹן עָבָר חִלַּלְתֶּן, כְּמוֹ וַתְּחַלְּלוּ לִזְכָרִים:

י״ח וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים:

י״ט וַתֹּאמַרְן הַמְיַלְּדֹת אֶל־פַּרְעֹה כִּי לֹא כַנָּשִׁים הַמִּצְרִיֹּת הָעִבְרִיֹּת כִּי־חָיוֹת הֵנָּה בְּטֶרֶם תָּבוֹא אֲלֵהֶן *(בכתר ארם צובה היה כתוב אֲלֵיהֶן)* הַמְיַלֶּדֶת וְיָלָדוּ:

כי חיות הנה. בְּקִיאוֹת כַּמְיַלְּדוֹת, תַּרְגּוּם מְיַלְּדוֹת חַיָּתָא. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ חֲרֵי הֵן מְשׁוּלוֹת כְּחַיּוֹת הַשָּׂדֶה (סוטה י״א), שֶׁאֵינָן צְרִיכוֹת מְיַלְּדוֹת. וְהֵיכָן מְשׁוּלוֹת לְחַיּוֹת? גּוּר אַרְיֵה, זְאֵב יִטְרָף (בראשית מ״ט), בְּכוֹר שׁוֹרוֹ (דברים ל״ג), אַיָּלָה שְׁלֻחָה (בראשית מ״ט), וּמִי שֶׁלֹּא נִכְתַּב בּוֹ, חֲרֵי הַכָּתוּב כְּלָלָן וַיְבָרֶךְ אוֹתָם (שם), וְעוֹד כְּתִיב מָה אִמְּךָ לְבִיָּא (יחזקאל י״ט):

כ׳ וַיֵּיטֶב אֱלֹהִים לַמְיַלְּדֹת וַיִּרֶב הָעָם וַיַּעַצְמוּ מְאֹד:

וייטב. הֵטִיב לָהֶן. וְזֶה חִלּוּק בְּתֵבָה שֶׁיְּסוֹדָהּ שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת וְנָתַן לָהּ יְ״ו יו״ד בְּרֹאשָׁהּ, כְּשֶׁהִיא בָאָה לְדַבֵּר לְשׁוֹן וַיַּפְעֵיל הוּא נָקוּד הַיּוּ״ד בְּצֵירֵי, שֶׁהוּא קָמָץ קָטָן, כְּגוֹן וַיֵּיטֶב אֱלֹהִים לַמְיַלְּדֹת, ״וַיֵּרֶב בְּבַת יְהוּדָה״ (איכה ב׳), – הִרְבָּה תַּאֲנִיָּה. וְכֵן ״וַיֵּגֶל הַשְּׁאֵרִית״ דִּנְבוּזַרְאֲדָן (דברי הימים ב׳ ל״ו), – הִגְלָה אֶת הַשְּׁאֵרִית, ״וַיֵּפֶן וָנֶב אֶל וָנֶב״ (שופטים ט״ו) – הִפְנָה הַזְּנָבוֹת זוֹ לָזוֹ, כָּל אֵלּוּ לְשׁוֹן הִפְעִיל אֶת אַחֵרִים; וּכְשֶׁהוּא מְדַבֵּר בִּלְשׁוֹן וַיִּפְעַל, הוּא נָקוּד הַיּוּ״ד בְּחִירִק, כְּגוֹן ״וַיִּיטַב בְּעֵינָיו״ (ויקרא י׳), לְשׁוֹן הוּטַב, וְכֵן וַיֵּרֶב הָעָם, – נִתְרַבָּה הָעָם, ״וַיִּגֶל יְהוּדָה״ (מלכים ב כ״ה) – הָגְלָה יְהוּדָה, ״וַיִּפֶן כֹּה וָכֹה״ (שמות ב׳:י״ב) – הִפְנָה לְכָאן וּלְכָאן. וְאַל תְּשִׁיבֵנִי וַיֵּלֶךְ, וַיֵּשֶׁב, וַיֵּרֶד, וַיֵּצֵא, לְפִי שֶׁאֵינָן מִגִּזְרָתָן שֶׁל אֵלּוּ, שֶׁהֲרֵי הַיּוּ״ד יְסוֹד בָּהֶן, יֵלֶךְ, יֵשֵׁב, יֵרֵד, יֵצֵא – י׳ אוֹת שְׁלִישִׁית בּוֹ:

וייטב אלהים למילדת. מַהוּ הַטּוֹבָה?:

כ״א וַיְהִי כִּי־יָרְאוּ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים׃

ויעש להם בתים. בָּתֵּי כְהֻנָּה וּלְוִיָּה וּמַלְכוּת שֶׁקְּרוּיִין בָּתִּים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: ״לִבְנוֹת אֶת בֵּית ה׳ וְאֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ״ (מלכים א ט׳:א׳), כְּהֻנָּה וּלְוִיָּה מִיּוֹכֶבֶד וּמַלְכוּת מִמִּרְיָם. כִּדְאִיתָא בְּמַסֶּכֶת סוֹטָה׃

כ״ב וַיְצַו פַּרְעֹה לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל־הַבֵּן הַיִלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל־הַבַּת תְּחַיּוּן׃ {פ}

לכל עמו. אַף עֲלֵיהֶם גָּזַר (סוטה י״ב), יוֹם שֶׁנּוֹלַד מֹשֶׁה אָמְרוּ לוֹ אִצְטַגְנִינָיו, הַיּוֹם נוֹלָד מוֹשִׁיעָן, וְאֵין אָנוּ יוֹדְעִים אִם מִמִּצְרַיִם אִם מִיִּשְׂרָאֵל, וְרוֹאִין אָנוּ שֶׁסּוֹפוֹ לִלָּקוֹת בַּמַּיִם, לְפִיכָךְ גָּזַר אוֹתוֹ הַיּוֹם אַף עַל הַמִּצְרִיִּים, שֶׁנֶּאֱמַר כָּל הַבֵּן הַיִלּוֹד לָעִבְרִים; וְהֵם לֹא הָיוּ יוֹדְעִים שֶׁסּוֹפוֹ לִלָּקוֹת עַל מֵי מְרִיבָה׃

פרק ב׳

א׳ וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי וַיִּקַּח אֶת־בַּת־לֵוִי׃

ויקח את בת לוי. פָּרוּשׁ הָיָה מִמֶּנָּה מִפְּנֵי גְּזֵרַת פַּרְעֹה, וְהֶחֱזִירָהּ וְעָשָׂה בָּהּ לִקּוּחִין שְׁנִיִּים, וְאַף הִיא נֶהְפְּכָה לִהְיוֹת נַעֲרָה; וּבַת ק״ל שָׁנָה הָיְתָה, שֶׁנּוֹלְדָה בְּבוֹאָם לְמִצְרַיִם בֵּין הַחוֹמוֹת, וּמָאתַיִם וְעֶשֶׂר נִשְׁתַּהוּ שָׁם, וּכְשֶׁיָּצְאוּ הָיָה מֹשֶׁה בֶּן שְׁמוֹנִים שָׁנָה, אִם כֵּן כְּשֶׁנִּתְעַבְּרָה מִמֶּנּוּ הָיְתָה בַּת מֵאָה וּשְׁלוֹשִׁים וְקוֹרֵא אוֹתָהּ בַּת לֵוִי (עי׳ סוטה י״ב, בבא בתרא קי״ט ושמות רבה)׃

ב׳ וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן וַתֵּרֶא אֹתוֹ כִּי־טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה יְרָחִים׃

כי טוב הוא. כְּשֶׁנּוֹלַד נִתְמַלֵּא הַבַּיִת כֻּלּוֹ אוֹרָה (סוטה י״ב)׃

ג׳ וְלֹא־יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינוֹ וַתִּקַּח־לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא וַתַּחְמְרָה בַחֵמָר וּבַזָּפֶת וַתָּשֶׂם בָּהּ אֶת־הַיֶּלֶד וַתָּשֶׂם בַּסּוּף עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃

ולא יכלה עוד הצפינו. שֶׁמָּנוּ לָהּ הַמִּצְרִיִּים מִיּוֹם שֶׁהֶחֱזִירָהּ, וְהִיא יְלָדָתוּ לְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים וְיוֹם אֶחָד (שם), שֶׁהַיּוֹלֶדֶת לְשִׁבְעָה יוֹלֶדֶת לְמֻקְטָעִין (נדה ל״ח), וְהֵם בָּדְקוּ אַחֲרֶיהָ לְסוֹף תִּשְׁעָה׃

גמא. גְּמִי בִּלְשׁוֹן מִשְׁנָה (שבת ע״ח), וּבְלַעַז יונק״ו, וְדָבָר רַךְ הוּא וְעוֹמֵד בִּפְנֵי רַךְ וּבִפְנֵי קָשֶׁה (סוטה י״ב)׃

בחמר ובזפת. זֶפֶת מִבַּחוּץ וְטִיט מִבִּפְנִים, כְּדֵי שֶׁלֹּא יָרִיחַ אוֹתוֹ צַדִּיק רֵיחַ רַע שֶׁל זֶפֶת (שם)׃

ותשם בסוף. הוּא לְשׁוֹן אֲגַם, רוּשִׁיי״ל בְּלַעַז, וְדוֹמֶה לוֹ ״קָנֶה וָסוּף קָמַלּוּ״ (ישעיהו י״ט)׃

ד׳ וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק לְדַעָה מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ׃

ה׳ וַתֵּרֶד בַּת־פַּרְעֹה לִרְחֹץ עַל־הַיְאֹר וְנַעֲרֹתֶיהָ הֹלְכֹת עַל־יַד הַיְאֹר וַתֵּרֶא אֶת־הַתֵּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת־אֲמָתָהּ וַתִּקָּחֶהָ׃

לרחץ על היאר. סָרַס הַמִּקְרָא וּפָרְשֵׁהוּ: **ותרד בת פרעה על היאר לרחץ בו**׃

על יד היאר. אֵצֶל הַיְאוֹר, כְּמוֹ ״רְאוּ חֶלְקַת יוֹאָב אֶל יָדִי״ (שמואל ב י״ד), וְהוּא לְשׁוֹן יָד מַמָּשׁ, שֶׁיֵּד הָאָדָם סְמוּכָה לוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ, ״הוֹלְכוֹת״ לְשׁוֹן מִיתָה (סוטה י״ב), כְּמוֹ ״הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת״ (בראשית כ״ה) – הוֹלְכוֹת לָמוּת לְפִי שֶׁמִּחוּ בָהּ; וְהַכָּתוּב מְסַיְּעָן, כִּי לָמָּה לָנוּ לִכְתֹּב נְעָרוֹתֶיהָ הוֹלְכוֹת׃

את אמתה. אֶת שִׁפְחָתָהּ. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ (סוטה שם), לְשׁוֹן יָד, אֲבָל לְפִי דִּקְדּוּק לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ הָיָה לוֹ לְהַנְקֵד אַמָּתָהּ, דִּגּוּשָׁה, וְהֵם דָּרְשׁוּ אֶת אֲמָתָהּ – אֶת יָדָהּ, וְנִשְׁתַּרְבְּבָה אַמָּתָהּ אַמּוֹת הַרְבֵּה׃

ו׳ וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֵהוּ אֶת־הַיֶּלֶד וְהִנֵּה־נַעַר בֹּכֶה וַתַּחְמֹל עָלָיו וַתֹּאמֶר מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה׃

ותפתח ותראהו. אֶת מִי רָאָתָה? **את הילד**, זֶהוּ פְּשׁוּטוֹ. וּמִדְרָשׁוֹ (שם), שֶׁרָאָתָה עִמּוֹ שְׁכִינָה׃

והנה נער בכה. קוֹלוֹ כְּנַעַר (שם)׃

ז׳ וַתֹּאמֶר אֲחֹתוֹ אֶל־בַּת־פַּרְעֹה הַאֵלֵךְ וְקָרָאתִי לָךְ אִשָּׁה מֵינֶקֶת מִן הָעִבְרִיֹּת וְתֵינֶק לָךְ אֶת־הַיָּלֶד׃

מן העברית. שֶׁהֶחֱזִירַתּוּ עַל מִצְרִיּוּת הָרִבְּה לִינֹק וְלֹא יָנַק, לְפִי שֶׁהָיָה עָתִיד לְדַבֵּר עִם הַשְּׁכִינָה (שם)׃

ח וַתֹּאמֶר־לָהּ בַּת־פַּרְעֹה לְכִי וַתֵּלֶךְ הָעַלְמָה וַתִּקְרָא אֶת־אֵם הַיָּלֶד׃

ותלך העלמה. הָלְכָה בְּזְרִיזוּת וְעַלְמוּת כְּעֶלֶם (שם)׃

ט וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת־פַּרְעֹה הֵילִיכִי אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהֵינִקֵהוּ לִי וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת־שְׂכָרֵךְ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וַתְּנִיקֵהוּ׃

הילכי. נִתְנַבְּאָה וְלֹא יָדְעָה מַה נִּתְנַבְּאָה – הֵי שֶׁלִּיכִי׃

י וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתְּבִאֵהוּ לְבַת־פַּרְעֹה וַיְהִי־לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן־הַמַּיִם מְשִׁיתִהוּ׃

משיתהו. שְׁחִלִּיתַהּ, הוּא לְשׁוֹן הוֹצָאָה בְּלָשׁוֹן אֲרַמִּי, ״כְּמִשְׁחַל בִּינְתָא מִחֲלָבָא״, וּבְלָשׁוֹן עִבְרִי **משיתיהו** לְשׁוֹן הֲסִירוֹתִיו, כְּמוֹ לֹא יָמוּשׁ, לֹא מָשׁוּ, כָּךְ חִבְּרוּ מְנַחֵם. וַאֲנִי אוֹמֵר שֶׁאֵינוֹ מִמַּחְבֶּרֶת מָשׁ וְיָמוּשׁ אֶלָּא מִגְּזֶרֶת מָשָׁה, וּלְשׁוֹן הוֹצָאָה הוּא, וְכֵן ״יַמְשֵׁנִי מִמַּיִם רַבִּים״, (שמואל ב כ״ב), שֶׁאִלּוּ הָיָה מִמַּחְבֶּרֶת מָשׁ לֹא יִתָּכֵן לוֹמַר מְשִׁיתִיהוּ אֶלָּא הֲמִישׁוֹתִיהוּ, כַּאֲשֶׁר יֵאָמֵר מִן קָם הֲקִימוֹתִי, וּמִן שָׁב הֲשִׁיבוֹתִי, וּמִן בָּא הֲבִיאוֹתִי, אוֹ מַשְׁתִּיהוּ, כְּמוֹ ״וּמַשְׁתִּי אֶת עֲוֹן הָאָרֶץ״ (זכריה ג׳), אֲבָל מָשִׁיתִי אֵינוֹ אֶלָּא מִגְּזֶרֶת תֵּבָה שֶׁפֹּעַל שֶׁלָּהּ מְיֻסָּד בְּהֵ״א בְּסוֹף הַתֵּבָה, כְּגוֹן מָשָׁה, בָּנָה, עָשָׂה, צָוָה, פָּנָה, כְּשֶׁיָּבֹא לוֹמַר בָּהֶם פָּעַלְתִּי, תָּבֹא הַיּוֹ״ד בְּמִקּוֹם הֵ״א, כְּמוֹ בָּנִיתִי, עָשִׂיתִי, צִוִּיתִי׃

י״א וַיְהִי | בַּיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל־אֶחָיו וַיַּרְא בְּסִבְלֹתָם וַיַּרְא אִישׁ מִצְרִי מַכֶּה אִישׁ־עִבְרִי מֵאֶחָיו׃

ויגדל משה. וַהֲלֹא כְּבָר כָּתַב וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד? אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי אִלְעַאי, הָרִאשׁוֹן לְקוֹמָה וְהַשֵּׁנִי לְגֻדְלָה, שֶׁמִּנָּהוּ פַּרְעֹה עַל בֵּיתוֹ (ילקוט שמעוני)׃

וירא בסבלתם. נָתַן עֵינָיו וְלִבּוֹ לִהְיוֹת מֵצַר עֲלֵיהֶם (שמות רבה א׳)׃

איש מצרי. נוֹגֵשׂ הָיָה מְמֻנֶּה עַל שׁוֹטְרֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיָה מַעֲמִידָם מִקְּרוֹת הַגֶּבֶר לִמְלַאכְתָּם (שם)׃

מכה איש עברי. מַלְקֵהוּ וְרוֹדֵהוּ. וּבְעָלָהּ שֶׁל שְׁלוֹמִית בַּת דִּבְרִי הָיָה וְנָתַן עֵינָיו בָּהּ, וּבַלַּיְלָה הֶעֱמִידוֹ וְהוֹצִיאוֹ מִבֵּיתוֹ, וְהוּא חָזַר וְנִכְנַס לַבַּיִת וּבָא עַל אִשְׁתּוֹ, כְּסִבּוּרָה שֶׁהוּא בַּעְלָהּ, וְחָזַר הָאִישׁ לְבֵיתוֹ וְהִרְגִּישׁ בַּדָּבָר, וּכְשֶׁרָאָה אוֹתוֹ מִצְרִי שֶׁהִרְגִּישׁ בַּדָּבָר, הָיָה מַכֵּהוּ וְרוֹדֵהוּ כָּל הַיּוֹם (שם)׃

י״ב וַיִּפֶן כֹּה וָכֹה וַיַּרְא כִּי אֵין אִישׁ וַיַּךְ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחוֹל׃

ויפן כה וכה. רָאָה מָה עָשָׂה לוֹ בַּבַּיִת וּמָה עָשָׂה לוֹ בַּשָּׂדֶה (שם). וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ כְּמַשְׁמָעוֹ׃

וירא כי אין איש. עָתִיד לָצֵאת מִמֶּנּוּ שֶׁיִּתְגַּיֵּר (ת״י)׃

י״ג וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וְהִנֵּה שְׁנֵי־אֲנָשִׁים עִבְרִים נִצִּים וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ׃

שני אנשים עברים. דָּתָן וַאֲבִירָם, הֵם שֶׁהוֹתִירוּ מִן הַמָּן (נדרים ס״ד)׃

נצים. מְרִיבִים׃

למה תכה. אַע״פִּ שֶׁלֹּא הִכָּהוּ נִקְרָא רָשָׁע בַּהֲרַמַּת יָד (סנהדרין נ״ח)׃

רעך. רָשָׁע כְּמוֹתְךָ (תנחומא)׃

י״ד וַיֹּאמֶר מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ שַׂר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ הַלְהָרְג�Nִי אַתָּה אֹמֵר כַּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמַר אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר׃

מי שמך לאיש. וְהֵנֵּה עוֹדְךָ נַעַר׃

הלהרגני אתה אמר. מִכָּאן אָנוּ לְמֵדִים שֶׁהָרַגוּ בַּשֵּׁם הַמְפֹרָשׁ (שמות רבה א׳)׃

ויירא משה. כְּפִשׁוּטוֹ. וּמִדְרָשׁוֹ: דָּאַג לוֹ עַל שֶׁרָאָה בְּיִשְׂרָאֵל רְשָׁעִים דְּלָטוֹרִין, אָמַר, מֵעַתָּה שֶׁמָּא אֵינָם רְאוּיִין לְהִגָּאֵל (שמות רבה א׳)׃

אכן נודע הדבר. כְּמַשְׁמָעוֹ. וּמִדְרָשׁוֹ, נוֹדַע לִי הַדָּבָר שֶׁהָיִיתִי תָּמֵהַּ עָלָיו, מָה חָטְאוּ יִשְׂרָאֵל מִכָּל שִׁבְעִים אֻמּוֹת לִהְיוֹת נִרְדִּים בַּעֲבוֹדַת פֶּרֶךְ, אֲבָל רוֹאֶה אֲנִי שֶׁהֵם רְאוּיִים לְכָךְ (שמות רבה א׳)׃

ט״ו וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת־מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַרְעֹה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל־הַבְּאֵר׃

וישמע פרעה. הֵם הִלְשִׁינוּ עָלָיו (שמות רבה א׳)׃

ויבקש להרג את משה. מְסָרוֹ לַקּוֹסְטִינָר לְהָרְגוֹ וְלֹא שָׁלְטָה בּוֹ הַחֶרֶב (שם), הוּא שֶׁאָמַר מֹשֶׁה ״וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה״ (שמות י״ח:ד׳)׃

וישב בארץ מדין. נִתְעַכֵּב שָׁם; כְּמוֹ: ״וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב״ (בראשית ל״ז)׃)

וישב על הבאר. לְשׁוֹן יְשִׁיבָה. לָמַד מַיַּעֲקֹב שֶׁנִּזְדַּוֵּג לוֹ זִוּוּגוֹ מִן הַבְּאֵר (שמות רבה א׳):

ט״ז וּלְכֹהֵן מִדְיָן שֶׁבַע בָּנוֹת וַתָּבֹאנָה וַתְּדַלֶּנָה וַתְּמַלֶּאנָה אֶת־הָרְהָטִים לְהַשְׁקוֹת צֹאן אֲבִיהֶן:

ולכהן מדין. רַב שְׁבָהֶן; וּפָרַשׁ לוֹ מֵעֲ״ז וְנִדּוּהוּ מֵאֶצְלָם (שם):

את הרהטים. אֶת בְּרֵכוֹת מְרוּצוֹת הַמַּיִם הָעֲשׂוּיוֹת בָּאָרֶץ:

י״ז וַיָּבֹאוּ הָרֹעִים וַיְגָרְשׁוּם וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיּוֹשִׁעָן וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאנָם:

ויגרשום. מִפְּנֵי הַנִּדּוּי (שם):

י״ח וַתָּבֹאנָה אֶל־רְעוּאֵל אֲבִיהֶן וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ מְהַרְתֶּן בֹּא הַיּוֹם:

י״ט וַתֹּאמַרְן אִישׁ מִצְרִי הִצִּילָנוּ מִיַּד הָרֹעִים וְגַם־דָּלֹה דָלָה לָנוּ וַיַּשְׁקְ אֶת־הַצֹּאן:

כ׳ וַיֹּאמֶר אֶל־בְּנֹתָיו וְאַיּוֹ לָמָּה זֶּה עֲזַבְתֶּן אֶת־הָאִישׁ קִרְאֶן לוֹ וְיֹאכַל לָחֶם:

למה זה עזבתן. הִכִּיר בּוֹ שֶׁהוּא מְזַרְעוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, שֶׁהַמַּיִם עוֹלִים לְקִרָאתוֹ (שמות רבה א׳):

ויאכל לחם. שֶׁמָּא יֶשְׁ אַחַת מִכָּם; כְּמָה דְאַתְּ אָמַר: ״כִּי אִם הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הוּא אוֹכֵל״ (בראשית ל״ט):

כ״א וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת־הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת־צִפֹּרָה בִתּוֹ לְמֹשֶׁה:

ויואל. כְּתַרְגּוּמוֹ, וְדוֹמֶה לוֹ ״הוֹאֶל נָא וְלִין״ (שופטים י״ט), ״וְלוּ הוֹאַלְנוּ״ (יהושע ז׳), ״הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר״ (בראשית י״ח). וּמִדָּרְשׁוֹ: לְשׁוֹן אָלָה – נִשְׁבַּע לוֹ שֶׁלֹּא יָזוּז מִמִּדְיָן כִּי אִם בִּרְשׁוּתוֹ (נדרים ס״ה):

כ״ב וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה: {פ}

כ״ג וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל־הָאֱלֹהִים מִן־הָעֲבֹדָה:

ויהי בימים הרבים ההם. שֶׁהָיָה מֹשֶׁה גָּר בְּמִדְיָן, **וימת מלך מצרים**, וְהֻצְרְכוּ יִשְׂרָאֵל לִתְשׁוּעָה, **ומשה היה רעה** (שמות ג׳:א׳), וּבָאת תְּשׁוּעָה עַל יָדוֹ, לָכֵךְ נִסְמְכוּ פָּרָשִׁיּוֹת הַלָּלוּ:

וימת מלך מצרים. נִצְטָרַע וְהָיָה שׁוֹחֵט תִּינוֹקוֹת יִשְׂרָאֵל וְרוֹחֵץ בְּדָמָם (שמות רבה א׳):

כ״ד וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב:

נאקתם. צַעֲקָתָם, וְכֵן ״מֵעִיר מְתִים יִנְאָקוּ״ (איוב כ״ד):

את בריתו את אברהם. עִם אַבְרָהָם:

כ״ה וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים: {ס}

וידע אלהים. נָתַן עֲלֵיהֶם לֵב וְלֹא הֶעֱלִים עֵינָיו:

פרק ג׳

א׳ וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה אֶת־צֹאן יִתְרוֹ חֹתְנוֹ כֹּהֵן מִדְיָן וַיִּנְהַג אֶת־הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל־הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵבָה:

אחר המדבר. לְהִתְרַחֵק מִן הַגֶּזֶל, שֶׁלֹּא יִרְעוּ בִּשְׂדוֹת אֲחֵרִים (שמות רבה ב׳):

אל הר האלהים. עַל שֵׁם הֶעָתִיד:

ב׳ וַיֵּרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֵלָיו בְּלַבַּת־אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיַּרְא וְהִנֵּה הַסְּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ אֻכָּל:

בלבת אש. בְּשַׁלְהֶבֶת אֵשׁ – לִבּוֹ שֶׁל אֵשׁ, כְּמוֹ ״לֵב הַשָּׁמַיִם״ (דברים ד׳), ״בְּלֵב הָאֵלָה״ (שמואל ב י״ח); וְאַל תִּתְמַהּ עַל הַתֵּי״ו, שֶׁיֵּשׁ לָנוּ כַּיּוֹצֵא בּוֹ, ״מָה אֲמַלָּה לְבָתֵךְ״ (יחזקאל ט״ז):

מתוך הסנה. וְלֹא אִילָן אַחֵר, מִשּׁוּם ״עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה״ (תהילים צא טו):

אכל. נֶאֱכָל, כְּמוֹ ״לֹא עֻבַּד בָּהּ״ (דברים כ״א), ״אֲשֶׁר לֶקַח מִשָּׁם״ (בראשית ג׳):

ג׳ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אָסֻרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הַמַּרְאֶה הַגָּדֹל הַזֶּה מַדּוּעַ לֹא־יִבְעַר הַסְּנֶה:

אסרה נא. אָסוּרָה מִכָּאן לְהִתְקָרֵב שָׁם:

ד׳ וַיַּרְא יְהוָה כִּי סָר לִרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי:

ה׳ וַיֹּאמֶר אַל־תִּקְרַב הֲלֹם שַׁל־נְעָלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אַדְמַת־קֹדֶשׁ הוּא:

של. שְׁלֹף וְהוֹצֵא, כְּמוֹ ״וְנָשַׁל הַבַּרְזֶל״ (דברים י״ט), ״כִּי יִשַּׁל זֵיתֶךָ״ (שם כ״ח):

אדמת קדש הוא. הַמָּקוֹם:

ו׳ וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב וַיַּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרֵא מֵהַבִּיט אֶל־הָאֱלֹהִים:

ז׳ וַיֹּאמֶר יְהוָה רָאֹה רָאִיתִי אֶת־עֳנִי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם וְאֶת־צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נֹגְשָׂיו כִּי יָדַעְתִּי אֶת־מַכְאֹבָיו:

כי ידעתי את מכאביו. כְּמוֹ ״וַיֵּדַע אֱלֹהִים״ (שמות ב׳), כְּלוֹמַר כִּי שַׂמְתִּי לֵב לְהִתְבּוֹנֵן וְלָדַעַת אֶת מַכְאוֹבָיו וְלֹא הֶעֱלַמְתִּי עֵינַי לֵאמֹר מִצַּעֲקָתָם:

ח׳ וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ | מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן־הָאָרֶץ הַהִוא אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחָבָה אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֶל־מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי:

ט׳ וְעַתָּה הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלָי וְגַם־רָאִיתִי אֶת־הַלַּחַץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אֹתָם:

י׳ וְעַתָּה לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵא אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם:

ועתה לכה ואשלחך אל פרעה. וְאִם תֹּאמַר מַה תּוֹעִיל? **והוצא את עמי.** יוֹעִילוּ דְּבָרֶיךָ וְתוֹצִיאֵם מִשָּׁם:

י״א וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֵךְ אֶל־פַּרְעֹה וְכִי אוֹצִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם:

מי אנכי. מָה אֲנִי חָשׁוּב לְדַבֵּר עִם הַמְּלָכִים?

וכי אוציא את בני ישראל. וְאַף אִם חָשׁוּב אֲנִי, מַה זְּכוּת יִשְׂרָאֵל שֶׁיֵּעָשֶׂה לָהֶם נֵס וְאוֹצִיאֵם מִמִּצְרַיִם?:

י״ב וַיֹּאמֶר כִּי־אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת כִּי אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעַבְדוּן אֶת־הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה:

ויאמר כי אהיה עמך. הֻשִׁיבוֹ עַל רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן וְעַל אַחֲרוֹן אַחֲרוֹן; שֶׁאָמַרְתָּ מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֵךְ אֶל פַּרְעֹה – לֹא שֶׁלְּךָ הִיא כִּי אִם מִשֶּׁלִּי, כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ – **וזה** הַמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתָ בַּסְּנֶה **לך האות כי אנכי שלחתיך**, וּכְדֵאי אֲנִי לְהַצִּיל, כַּאֲשֶׁר רָאִיתָ הַסְּנֶה עוֹשֶׂה שְׁלִיחוּתִי וְאֵינֶנּוּ אֻכָּל, כָּךְ תֵּלֵךְ בִּשְׁלִיחוּתִי וְאֵינְךָ נִזּוֹק; וְשֶׁשָּׁאַלְתָּ מַה זְּכוּת יֵשׁ לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיֵּצְאוּ מִמִּצְרַיִם? דָּבָר גָּדוֹל יֵשׁ לִי עַל הוֹצָאָה זוֹ, שֶׁהֲרֵי עֲתִידִים לְקַבֵּל הַתּוֹרָה עַל הָהָר הַזֶּה לְסוֹף ג׳ חֳדָשִׁים שֶׁיֵּצְאוּ מִמִּצְרַיִם. דְּ״אַ: **כי אהיה עמך, וזה** שֶׁתַּצְלִיחַ בִּשְׁלִיחוּתְךָ **לך האות** עַל הַבְטָחָה אַחֶרֶת, שֶׁאֲנִי מַבְטִיחֲךָ שֶׁכְּשֶׁתּוֹצִיאֵם מִמִּצְרַיִם תַּעַבְדוּן אוֹתִי עַל הָהָר הַזֶּה, שֶׁתְּקַבְּלוּ הַתּוֹרָה עָלָיו, וְהִיא הַזְכוּת הָעוֹמֶדֶת לְיִשְׂרָאֵל. וְדֶגְמַת לָשׁוֹן זֶה מָצִינוּ: ״וְזֶה לְךָ הָאוֹת אָכוֹל הַשָּׁנָה סָפִיחַ וְגוֹ׳״ (ישעיהו ל״ז), מַפָּלַת סַנְחֵרִיב תִּהְיֶה לְךָ אוֹת עַל הַבְטָחָה אַחֶרֶת, שֶׁאַרְצְכֶם חֳרֵבָה מִפְּרוֹת וַאֲנִי אֲבָרֵךְ הַסְּפִיחִים:

י״ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְאָמְרוּ־לִי מַה־שְּׁמוֹ מָה אֹמַר אֲלֵהֶם:

י״ד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם:

אהיה אשר אהיה. אֶהְיֶה עִמָּם בְּצָרָה זוֹ אֲשֶׁר אֶהְיֶה עִמָּם בְּשִׁעְבּוּד שְׁאָר מַלְכֻיּוֹת. אָמַר לְפָנָיו, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, מָה אֲנִי מַזְכִּיר לָהֶם צָרָה אַחֶרֶת? דַּיָּם בְּצָרָה זוֹ, אָמַר לוֹ יָפֶה אָמַרְתָּ, **כה תאמר וגו'** (ברכות ט'):

ט״ו וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה כֹּה־תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם זֶה־שְּׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר:

זה שמי לעלם. חָסֵר וָי״ו, לוֹמַר, הַעֲלִימֵהוּ – שֶׁלֹּא יִקָּרֵא כִּכְתָבוֹ (פסחים נ'):

וזה זכרי. לְמִדּוֹ הֵימֶנּוּ נִקְרָא. וְכֵן דָּוִד הוּא אוֹמֵר, ״ה׳ שִׁמְךָ לְעוֹלָם ה׳ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר״ (תהלים קל״ה):

ט״ז לֵךְ וְאָסַפְתָּ אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נִרְאָה אֵלַי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לֵאמֹר פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם וְאֶת־הֶעָשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרָיִם:

את זקני ישראל. מְיֻחָדִים לִישִׁיבָה. וְאִם תֹּאמַר זְקֵנִים סְתָם, הֵימֶנּוּ אֶפְשָׁר לוֹ לֶאֱסֹף זְקֵנִים שֶׁל שִׁשִּׁים רִבּוֹא? (יומא כ״ח)

י״ז וָאֹמַר אַעֲלֶה אֶתְכֶם ׀ מֵעֳנִי מִצְרַיִם אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ:

י״ח וְשָׁמְעוּ לְקֹלֶךָ וּבָאתָ אַתָּה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה נֵלְכָה־נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ:

ושמעו לקלך. מִכָּאן שֶׁתֹּאמַר לָהֶם לָשׁוֹן זֶה, יִשְׁמְעוּ לְקוֹלְךָ, שֶׁכְּבָר סִימָן זֶה מָסוּר בְּיָדָם מִיַּעֲקֹב וּמִיוֹסֵף, שֶׁבִּלְשׁוֹן זֶה הֵם נִגְאָלִים, יַעֲקֹב אָמַר לָהֶם ״וֵאלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם״ (בראשית נ'), יוֹסֵף אָמַר לָהֶם ״פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם״ (שם):

נקרה עלינו. לְשׁוֹן מִקְרֶה; וְכֵן ״וַיִּקַּר אֱלֹהִים״, ״וְאָנֹכִי אִקָּרֶה פֹּה״ (במדבר כ״ג) – אֲהֵא נִקְרֶה מֵאִתּוֹ הֲלֹם:

י״ט וַאֲנִי יָדַעְתִּי כִּי לֹא־יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ וְלֹא בְּיָד חֲזָקָה:

לא יתן אתכם מלך מצרים להלך. אִם אֵין אֲנִי מַרְאֶה לוֹ יָדִי הַחֲזָקָה; כְּלוֹמַר, כָּל עוֹד שֶׁאֵין אֲנִי מוֹדִיעוֹ יָדִי הַחֲזָקָה, לֹא יִתֵּן אֶתְכֶם לַהֲלֹךְ:

לא יתן. לָא יִשְׁבֹּק כְּמוֹ: ״עַל כֵּן לֹא נְתַתִּיךְ״ (בראשית כ'), ״וְלֹא נְתָנוֹ אֱלֹהִים לְהָרַע עִמָּדִי״ (שם ל״א), וְכֵן לָשׁוֹן נְתִינָה הֵם. וְיֵ״מ **ולא ביד חזקה** — וְלֹא בִּשְׁבִיל שֶׁיָּדוֹ חֲזָקָה, ״כִּי מֵאָז אֶשְׁלַח אֶת יָדִי וְהִכֵּיתִי אֶת מִצְרַיִם וְגוֹ׳״, וּמְתַרְגְּמִין אוֹתוֹ ״וְלָא מִן קֳדָם דְּחֵילֵהּ תַּקִּיף״. מִשְּׁמוֹ שֶׁל רַבִּי יַעֲקֹב בְּרַבִּי מְנַחֵם נֶאֱמַר לִי:

כ׳ וְשָׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי וְהִכֵּיתִי אֶת־מִצְרַיִם בְּכֹל נִפְלְאֹתַי אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם:

כ״א וְנָתַתִּי אֶת־חֵן הָעָם־הַזֶּה בְּעֵינֵי מִצְרָיִם וְהָיָה כִּי תֵלֵכוּן לֹא תֵלְכוּ רֵיקָם:

כ״ב וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה מִשְּׁכֶנְתָּהּ וּמִגָּרַת בֵּיתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת וְשַׂמְתֶּם עַל־בְּנֵיכֶם וְעַל־בְּנֹתֵיכֶם וְנִצַּלְתֶּם אֶת־מִצְרָיִם:

ומגרת ביתה. מֵאוֹתָהּ שֶׁהִיא גָּרָה אִתָּהּ בַּבַּיִת:

ונצלתם. כְּתַרְגּוּמוֹ ״וּתְרוֹקְנוּן״, וְכֵן ״וַיְנַצְּלוּ אֶת מִצְרָיִם״ (שמות י״ב), ״וַיְתַנַּצְּלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֶדְיָם״ (שם ל״ג), וְהַנּוֹ״ן בּוֹ יְסוֹד; וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ בְּמַחְבֶּרֶת צָדֹ״י עִם ״וַיַּצֵּל אֱלֹהִים אֶת מִקְנֵה אֲבִיכֶם״, ״אֲשֶׁר הִצִּיל אֱלֹהִים מֵאֲבִינוּ״ (בראשית ל״א), וְלֹא יֶאֱמִנוּ דְּבָרָיו, כִּי אִם לֹא הָיְתָה הַנּוֹ״ן יְסוֹד וְהִיא נִקּוּדָה בְּחִירִק, לֹא תִהֵא מְשַׁמֶּשֶׁת בִּלְשׁוֹן וּפְעַלְתֶּם אֶלָּא בִּלְשׁוֹן וְנִפְעַלְתֶּם, כְּמוֹ ״וְנִסַּחְתֶּם מֵעַל הָאֲדָמָה״ (דברים כ״ח), ״וְנִתַּתֶּם בְּיַד אוֹיֵב״, וְנִגַּפְתֶּם לִפְנֵי אוֹיְבֵיכֶם (ויקרא כ״ו), ״וְנִתַּכְתֶּם בְּתוֹכָהּ״ (יחזקאל כ״ב), ״וַאֲמַרְתֶּם נִצַּלְנוּ״ (ירמיהו ז'), לְשׁוֹן נִפְעַלְנוּ, וְכָל נוּ״ן שֶׁהִיא בָּאָה בְּתַחְבָּה לִפְרָקִים וְנוֹפֶלֶת מִמֶּנָּה – כְּנוּ״ן שֶׁל נוֹגֵף, נוֹשֵׂא, נוֹתֵן, נוֹשֵׁךְ – כְּשֶׁהִיא מְדַבֶּרֶת לְשׁוֹן וּפְעַלְתֶּם תִּנָּקֵד בַּחֲטָף, כְּגוֹן ״וּנְשָׂאתֶם אֶת אֲבִיכֶם״ (בראשית מ״ה), ״וּנְתַתֶּם לָהֶם אֶת אֶרֶץ הַגִּלְעָד״ (במדבר ל״ב), ״וּנְמַלְתֶּם אֵת בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם״ (בראשית י״ז), לָכֵן אֲנִי אוֹמֵר שֶׁזֹּאת הַנְּקוּדָה בְּחִירִק מִן הַיְסוֹד הִיא, וְיסוֹד שֵׁם דָּבָר נִצּוּל, וְהוּא מִן הַלְּשׁוֹנוֹת הַכְּבֵדִים, כְּמוֹ דְּבוּר, כְּפוּר, לְמוּד, כְּשֶׁיְּדֻבַּר בִּלְשׁוֹן וּפְעַלְתֶּם, יִנָּקֵד בְּחִירִק כְּמוֹ ״וְדִבַּרְתֶּם אֶל הַסֶּלַע״ (במדבר כ'), ״וְכִפַּרְתֶּם אֶת הַבַּיִת״ (יחזקאל מ״ה), ״וְלִמַּדְתֶּם אוֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם״ (דברים י״א):

פרק ד׳

א׳ וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהֵן לֹא־יַאֲמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְקֹלִי כִּי יֹאמְרוּ לֹא־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה׃

ב׳ וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה (מזה) [מַה־זֶּה] בְיָדֶךָ וַיֹּאמֶר מַטֶּה׃

> **מזה בידך.** לְכָךְ נִכְתַּב תֵּבָה אַחַת, לְדָרֹשׁ: מִזֶּה שֶׁבְּיָדְךָ אַתָּה חַיָּב לִלְקוֹת, שֶׁחִשַּׁדְתָּ בִכְשֵׁרִים; וּפְשׁוּטוֹ: כְּאָדָם שֶׁאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ מוֹדֶה אַתָּה שֶׁזּוֹ שֶׁלְּפָנֶיךָ אֶבֶן הִיא? אוֹמֵר לוֹ הֵן; אָמַר לוֹ הַרְאֵנִי עוֹשֶׂה אוֹתָהּ עֵץ׃

ג׳ וַיֹּאמֶר הַשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיַּשְׁלִכֵהוּ אַרְצָה וַיְהִי לְנָחָשׁ וַיָּנָס מֹשֶׁה מִפָּנָיו׃

> **ויהי לנחש.** רָמַז לוֹ שֶׁסִּפֵּר לָשׁוֹן הָרָע עַל יִשְׂרָאֵל וְתָפַשׂ אֻמָּנוּתוֹ שֶׁל נָחָשׁ (שמות רבה)׃

ד׳ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה שְׁלַח יָדְךָ וָאֶחֱז בִּזְנָבוֹ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזֶק בּוֹ וַיְהִי לְמַטֶּה בְּכַפּוֹ׃

> **ויחזק בו.** לְשׁוֹן אֲחִיזָה הוּא; וְהַרְבֵּה יֵשׁ בַּמִּקְרָא, "וַיַּחֲזִיקוּ הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ" (בראשית י״ט), "וְהֶחֱזִיקָה בְּמַכֶּשָׁיו" (דברים כ״ה), "וְהֶחֱזַקְתִּי בִּזְקָנוֹ" (שמואל א י״ז), (כָּל לְשׁוֹן חִזּוּק הַדָּבוּק לְבֵי״ת לְשׁוֹן אֲחִיזָה הוּא)׃

ה׳ לְמַעַן יַאֲמִינוּ כִּי־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃

ו׳ וַיֹּאמֶר יְהוָה לוֹ עוֹד הָבֵא־נָא יָדְךָ בְּחֵיקֶךָ וַיָּבֵא יָדוֹ בְּחֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ וְהִנֵּה יָדוֹ מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג׃

> **מצרעת כשלג.** דֶּרֶךְ צָרַעַת לִהְיוֹת לְבָנָה – "וְאִם בַּהֶרֶת לְבָנָה הִיא" (ויקרא י״ג); אַף בְּאוֹת זֶה רָמַז לוֹ שֶׁלָּשׁוֹן הָרָע סִפֵּר בְּאָמְרוֹ לֹא יַאֲמִינוּ לִי, לְפִיכָךְ הִלְקָהוּ בְּצָרַעַת, כְּמוֹ שֶׁלָּקְתָה מִרְיָם עַל לָשׁוֹן הָרָע (שבת צ״ז)׃

ז׳ וַיֹּאמֶר הָשֵׁב יָדְךָ אֶל־חֵיקֶךָ וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל־חֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ מֵחֵיקוֹ וְהִנֵּה־שָׁבָה כִּבְשָׂרוֹ׃

> **ויוצאה מחיקו והנה שבה כבשרו.** מִכָּאן שֶׁמִּדָּה טוֹבָה מְמַהֶרֶת לָבֹא מִמִּדַּת פֻּרְעָנוּת, שֶׁהָרֵי בָּרִאשׁוֹנָה לֹא נֶאֱמַר "מֵחֵיקוֹ" (שם)׃

ח׳ וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ לָךְ וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקֹל הָאֹת הָרִאשֹׁן וְהָאֱמִינוּ לְקֹל הָאֹת הָאַחֲרֹן׃

> **והאמינו לקל האת האחרון.** מִשֶּׁתֹּאמַר לָהֶם בִּשְׁבִילְכֶם לָקִיתִי, עַל שֶׁסִּפַּרְתִּי עֲלֵיכֶם לָשׁוֹן הָרָע, יַאֲמִינוּ לְךָ, שֶׁכְּבָר לָמְדוּ בְכָךְ שֶׁהַמְזַדְּוְגִין לְהָרַע לָהֶם לוֹקִים בִּנְגָעִים, כְּגוֹן פַּרְעֹה וַאֲבִימֶלֶךְ בִּשְׁבִיל שָׂרָה׃

ט׳ וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ גַּם לִשְׁנֵי הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּן לְקֹלֶךָ וְלָקַחְתָּ מִמֵּימֵי הַיְאֹר וְשָׁפַכְתָּ הַיַּבָּשָׁה וְהָיוּ הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח מִן־הַיְאֹר וְהָיוּ לְדָם בַּיַּבָּשֶׁת׃

> **והיו המים וגו׳.** "וְהָיוּ" "וְהָיוּ", ב׳ פְּעָמִים נִרְאֶה בְּעֵינַי, אֶלּוּ נֶאֱמַר וְהָיוּ הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח מִן הַיְאוֹר לְדָם בַּיַּבָּשֶׁת, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, שֶׁבְּיָדוֹ הֵם נֶהְפָּכִים לְדָם – וְאַף כְּשֶׁיֵּרְדוּ לָאָרֶץ יִהְיוּ בַּהֲוָיָתָן, אֲבָל עַכְשָׁו מִלַּמְּדָנוּ שֶׁלֹּא יִהְיוּ דָם עַד שֶׁיִּהְיוּ בַּיַּבָּשֶׁת׃

י׳ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה בִּי אֲדֹנָי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי גַּם מִתְּמוֹל גַּם מִשִּׁלְשֹׁם גַּם מֵאָז דַּבֶּרְךָ אֶל־עַבְדֶּךָ כִּי כְבַד־פֶּה וּכְבַד לָשׁוֹן אָנֹכִי׃

> **גם מתמול וגו׳.** לְמַדְנוּ שֶׁכָּל ז׳ יָמִים הָיָה הַקָּבָ״ה מְפַתֶּה אֶת מֹשֶׁה בַּסְּנֶה לֵילֵךְ בִּשְׁלִיחוּתוֹ, "מִתְּמוֹל", "שִׁלְשֹׁם", "מֵאָז דַּבֶּרְךָ" חֲרֵי ג׳ וּשְׁלוֹשָׁה גַּמִּין רִבּוּיִין הֵם, חֲרֵי שִׁשָּׁה, וְהוּא עוֹמֵד בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כְּשֶׁאָמַר לוֹ זֹאת עוֹד שְׁלַח נָא בְיַד תִּשְׁלָח, עַד שֶׁחָרָה בּוֹ וְקִבֵּל עָלָיו (שמות רבה); וְכָל זֶה שֶׁלֹּא הָיָה רוֹצֶה לִטֹּל גְּדֻלָּה עַל אַהֲרֹן אָחִיו שֶׁהָיָה גָּדוֹל הֵימֶנּוּ וְנָבִיא הָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר "הֲנִגְלֹה נִגְלֵיתִי אֶל בֵּית אָבִיךָ בִּהְיוֹתָם בְּמִצְרַיִם" (שמואל א ב׳) – הוּא אַהֲרֹן, וְכֵן "וְאוֹדַע לָהֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם ... וָאֹמַר אֲלֵיהֶם אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו הַשְׁלִיכוּ" (יחזקאל כ׳), וְאוֹתָהּ נְבוּאָה לְאַהֲרֹן נֶאֱמְרָה (תנחומא)׃

> **כבד פה.** בִּכְבֵדוּת אֲנִי מְדַבֵּר. וּבִלְשׁוֹן לַעַז בלב״ו׃

י״א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם אוֹ מִי־יָשׂוּם אִלֵּם אוֹ חֵרֵשׁ אוֹ פִקֵּחַ אוֹ עִוֵּר הֲלֹא אָנֹכִי יְהוָה׃

> **מי שם פה וגו׳.** מִי לִמְּדָךְ לְדַבֵּר, כְּשֶׁהָיִיתָ נִדּוֹן לִפְנֵי פַרְעֹה עַל הַמִּצְרִי?

או מי ישום אלם. מִי עָשָׂה פַּרְעֹה אִלֵּם, שֶׁלֹּא נִתְאַמֵּץ בְּמִצְוַת הֲרִיגָתְךָ, וְאֶת מִשְׁרָתָיו חֵרְשִׁים שֶׁלֹּא שָׁמְעוּ בְּצַוּוֹתוֹ עָלֶיךָ, וְאֶת אֶסְפְּקְלָטוֹרִין הַהוֹרְגִים מִי עָשָׂם עִוְרִים שֶׁלֹּא רָאוּ כְּשֶׁבָּרַחְתָּ מִן הַבִּימָה וְנִמְלַטְתָּ?

הלא אנכי. שֶׁשְּׁמִי ה׳ עָשִׂיתִי כָּל זֹאת (שם):

י״ב וְעַתָּה לֵךְ וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְהוֹרִיתִיךָ אֲשֶׁר תְּדַבֵּר׃

י״ג וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי שְׁלַח־נָא בְּיַד־תִּשְׁלָח׃

ביד תשלח. בְּיַד מִי שֶׁאַתָּה רָגִיל לִשְׁלֹחַ, וְהוּא אַהֲרֹן. דְּ״אַ: בְּיַד אַחֵר שֶׁתִּרְצֶה לִשְׁלֹחַ, אֵין סוֹפִי לְהַכְנִיסָם לָאָרֶץ וְלִהְיוֹת גּוֹאֲלָם לָעָתִיד, יֵשׁ לְךָ שְׁלוּחִים הַרְבֵּה׃

י״ד וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּמֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ הַלֵּוִי יָדַעְתִּי כִּי־דַבֵּר יְדַבֵּר הוּא וְגַם הִנֵּה־הוּא יֹצֵא לִקְרָאתֶךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ׃

ויחר אף. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה אוֹמֵר כָּל חָרוֹן אַף שֶׁבַּתּוֹרָה עוֹשֶׂה רֹשֶׁם וְזֶה לֹא נֶאֱמַר בּוֹ רֹשֶׁם וְלֹא מָצִינוּ שֶׁבָּא עֹנֶשׁ עַ״י אוֹתוֹ חָרוֹן; אָמַר לוֹ רַבִּי יוֹסֵי אַף בְּזוֹ נֶאֱמַר בּוֹ רֹשֶׁם – **הלא אהרן אחיך הלוי** – שֶׁהָיָה עָתִיד לִהְיוֹת לֵוִי וְלֹא כֹּהֵן, וְהַכְּהֻנָּה הָיְתָה אוֹמֶרֶת לְצֵאת מִמְּךָ, מֵעַתָּה לֹא יִהְיֶה כֵּן אֶלָּא הוּא יִהְיֶה כֹּהֵן וְאַתָּה הַלֵּוִי, שֶׁנֶּאֱמַר ״וּמֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּנָיו יִקָּרְאוּ עַל שֵׁבֶט הַלֵּוִי״ (דהי״א כ״ג) (זבחים ק״ב):

הנה הוא יצא לקראתך. כְּשֶׁתֵּלֵךְ לְמִצְרַיִם:

וראך ושמח בלבו. לֹא כְּשֶׁאַתָּה סָבוּר, שֶׁיְּהֵא מַקְפִּיד עָלֶיךָ שֶׁאַתָּה עוֹלֶה לִגְדֻלָּה; וּמִשָּׁם זָכָה אַהֲרֹן לַעֲדֵי הַחֹשֶׁן הַנָּתוּן עַל הַלֵּב (שבת קל״ט):

ט״ו וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו וְשַׂמְתָּ אֶת־הַדְּבָרִים בְּפִיו וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְעִם־פִּיהוּ וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃

ט״ז וְדִבֶּר־הוּא לְךָ אֶל־הָעָם וְהָיָה הוּא יִהְיֶה־לְּךָ לְפֶה וְאַתָּה תִּהְיֶה־לּוֹ לֵאלֹהִים׃

ודבר הוא לך. בִּשְׁבִילְךָ יְדַבֵּר אֶל הָעָם. וְזֶה יוֹכִיחַ עַל כָּל לְךָ וְלִי וְלוֹ וְלָכֶם וְלָהֶם הַסְּמוּכִים לְדִבּוּר שֶׁכֻּלָּם לְשׁוֹן עַל הֵם:

יהיה לך לפה. לְמֵלִיץ, לְפִי שֶׁאַתָּה כְּבַד פֶּה:

לאלהים. לְרַב וּלְשַׂר:

י״ז וְאֶת־הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־בּוֹ אֶת־הָאֹתֹת׃ {פ}

י״ח וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב | אֶל־יֶתֶר חֹתְנוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלְכָה נָּא וְאָשׁוּבָה אֶל־אַחַי אֲשֶׁר־בְּמִצְרַיִם וְאֶרְאֶה הֲעוֹדָם חַיִּים וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם׃

וישב אל יתר חתנו. לְטֹל רְשׁוּת, שֶׁהָרֵי נִשְׁבַּע לוֹ (נדרים ס״ה). וְז׳ שֵׁמוֹת הָיוּ לוֹ, רְעוּאֵל, יֶתֶר, יִתְרוֹ, קֵינִי, חוֹבָב, חֶבֶר, פּוּטִיאֵל:

י״ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְיָן לֵךְ שֻׁב מִצְרָיִם כִּי־מֵתוּ כָּל־הָאֲנָשִׁים הַמְבַקְשִׁים אֶת־נַפְשֶׁךָ׃

כי מתו כל האנשים. מִי הֵם? דָּתָן וַאֲבִירָם; חַיִּים הָיוּ, אֶלָּא שֶׁיָּרְדוּ מִנִּכְסֵיהֶם וְהָעֲנִי חָשׁוּב כַּמֵּת:

כ׳ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו וַיַּרְכִּבֵם עַל־הַחֲמֹר וַיָּשָׁב אַרְצָה מִצְרָיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ׃

על החמר. חֲמוֹר הַמְיֻחָד, הוּא הַחֲמוֹר שֶׁחָבַשׁ אַבְרָהָם לַעֲקֵדַת יִצְחָק, וְהוּא שֶׁעָתִיד מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ לְהִגָּלוֹת עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר ״עָנִי וְרֹכֵב עַל חֲמוֹר״ (זכריה ט׳) (פרקי דרבי אליעזר ל״א):

וישב ארצה מצרים, ויקח משה את מטה. אֵין מֻקְדָּם וּמְאֻחָר מְדֻקְדָּקִים בַּמִּקְרָא:

כ״א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה רְאֵה כָּל־הַמֹּפְתִים אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ וַעֲשִׂיתָם לִפְנֵי פַּרְעֹה וַאֲנִי אַחַזֵּק אֶת־לִבּוֹ וְלֹא יְשַׁלַּח אֶת־הָעָם׃

בלכתך לשוב מצרימה וגו׳. דַּע שֶׁעַל מְנָת כֵּן תֵּלֵךְ שֶׁתְּהֵא גִּבּוֹר בִּשְׁלִיחוּתִי לַעֲשׂוֹת כָּל מוֹפְתַי לִפְנֵי פַּרְעֹה וְלֹא תִירָא מִמֶּנּוּ:

אשר שמתי בידך. לֹא עַל שָׁלוֹשׁ אוֹתוֹת הָאֲמוּרוֹת לְמַעְלָה, שֶׁהֲרֵי לֹא לִפְנֵי פַּרְעֹה צִוָּה לַעֲשׂוֹתָם אֶלָּא לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁיַּאֲמִינוּ לוֹ, וְלֹא מָצִינוּ שֶׁעָשָׂאָם לִפָנָיו, אֶלָּא מוֹפְתִים שֶׁאֲנִי עָתִיד לָשׂוּם בְּיָדְךָ בְּמִצְרַיִם, כְּמוֹ "כִּי יְדַבֵּר אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה וְגוֹ'" (שמות ז'); וְאַל תִּתְמַהּ עַל אֲשֶׁר כְּתִיב "אֲשֶׁר שַׂמְתִּי", שֶׁכֵּן מַשְׁמָעוֹ, כְּשֶׁתְּדַבֵּר עִמּוֹ כְּבָר שַׂמְתִּים בְּיָדְךָ:

כ״ב **וְאָמַרְתָּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה אָמַר יְהוָה בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל:**

ואמרת אל פרעה. כְּשֶׁתִּשְׁמַע שֶׁלִּבּוֹ חָזָק וּמֵאֵן לְשַׁלֵּחַ אֱמֹר לוֹ כֵּן:

בני בכרי. לְשׁוֹן גְּדֻלָּה; כְּמוֹ: "אַף אֲנִי בְּכוֹר אֶתְּנֵהוּ" (תהלים פ״ט), זֶהוּ פְּשׁוּטוֹ. וּמִדְרָשׁוֹ: כָּאן חָתַם הַקָּבָ״ה עַל מְכִירַת הַבְּכוֹרָה שֶׁלָּקַח יַעֲקֹב מֵעֵשָׂו (בראשית רבה ס״ג):

כ״ג **וָאֹמַר אֵלֶיךָ שַׁלַּח אֶת־בְּנִי וְיַעַבְדֵנִי וַתְּמָאֵן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג אֶת־בִּנְךָ בְּכֹרֶךָ:**

ואמר אליך. בִּשְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל מָקוֹם **שלח את בני**:

הנה אנכי הרג וגו'. הֵיא מַכָּה אַחֲרוֹנָה, וּבָהּ הִתְרָהוּ תְּחִלָּה מִפְּנֵי שֶׁהִיא קָשָׁה; וְזֶה הוּא שֶׁאָמַר "הֵן אֵל יַשְׁגִּיב בְּכֹחוֹ" – לְפִיכָךְ "מִי כָמֹהוּ מוֹרֶה" (איוב ל״ו); בָּשָׂר וָדָם הַמְבַקֵּשׁ לְהִנָּקֵם מֵחֲבֵרוֹ, מַעֲלִים אֶת דְּבָרָיו, שֶׁלֹּא יְבַקֵּשׁ הַצָּלָה, אֲבָל הַקָּבָ״ה יַשְׁגִּיב בְּכֹחוֹ וְאֵין יְכֹלֶת לְהִמָּלֵט מִיָּדוֹ כִּי אִם בְּשׁוּבוֹ אֵלָיו, לְפִיכָךְ הוּא מוֹרֵהוּ וּמַתְרֶה בּוֹ לָשׁוּב:

כ״ד **וַיְהִי בַּדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יְהוָה וַיְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ:**

ויהי משה **בדרך במלון**:

ויבקש המיתו. (המלאך ל)מֹשֶׁה: לְפִי שֶׁלֹּא מָל אֶת אֱלִיעֶזֶר בְּנוֹ, וְעַל שֶׁנִּתְרַשֵּׁל נֶעֱנַשׁ מִיתָה. תַּנְיָא אָמַר רַבִּי יוֹסֵי: חַס וְשָׁלוֹם, לֹא נִתְרַשֵּׁל אֶלָּא אָמַר, אָמוּל וְאֵצֵא לַדֶּרֶךְ, סַפָּנָה הִיא לַתִּינוֹק עַד שְׁלוֹשֶׁת יָמִים, אָמוּל וְאֶשְׁהֶה ג׳ יָמִים, הַקָּבָ״ה צִוַּנִי לֵךְ שֵׁב מִצְרַיִם וּמִפְּנֵי מָה נֶעֱנַשׁ? לְפִי שֶׁנִּתְעַסֵּק בַּמָּלוֹן תְּחִלָּה (מכילתא). בְּמַסֶּכֶת נְדָרִים: וְהָיָה הַמַּלְאָךְ נִצָּשֶׂה כְּמִין נָחָשׁ וּבוֹלְעוֹ מֵרֹאשׁוֹ וְעַד יְרֵכָיו וְחוֹזֵר וּבוֹלְעוֹ מֵרַגְלָיו וְעַד אוֹתוֹ מָקוֹם, הֵבִינָה צִפּוֹרָה שֶׁבִּשְׁבִיל הַמִּילָה הוּא (נדרים ל״ב):

כ״ה **וַתִּקַּח צִפֹּרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת־עָרְלַת בְּנָהּ וַתַּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חֲתַן־דָּמִים אַתָּה לִי:**

ותגע לרגליו. הִשְׁלִיכַתּוּ לִפְנֵי רַגְלָיו שֶׁל מֹשֶׁה:

ותאמר. עַל בְּנָהּ:

כי חתן דמים אתה לי. אַתָּה הָיִיתָה גּוֹרֵם לִהְיוֹת הֶחָתָן שֶׁלִּי נִרְצָח עָלֶיךָ – הוֹרֵג אִישִׁי אַתָּה לִי:

כ״ו **וַיֶּרֶף מִמֶּנּוּ אָז אָמְרָה חֲתַן דָּמִים לַמּוּלֹת: {פ}**

וירף. הַמַּלְאָךְ **ממנו, אז** הֵבִינָה שֶׁעַל הַמִּילָה בָּא לְהָרְגוֹ:

אמרה חתן דמים למולת. חֲתָנִי הָיָה נִרְצָח עַל דְּבַר הַמִּילָה:

למולת. עַל דְּבַר הַמּוּלוֹת. שֵׁם דָּבָר הוּא, וְהַלָּמ״ד מְשַׁמֶּשֶׁת בִּלְשׁוֹן עַל, כְּמוֹ "וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות י״ד), וְאַנְקְלוֹס תִּרְגֵּם דָּמִים עַל דַּם הַמִּילָה:

כ״ז **וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵךְ לִקְרַאת מֹשֶׁה הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים וַיִּשַּׁק־לוֹ:**

כ״ח **וַיַּגֶּד מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ וְאֵת כָּל־הָאֹתֹת אֲשֶׁר צִוָּהוּ:**

כ״ט **וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיַּאַסְפוּ אֶת־כָּל־זִקְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:**

ל׳ **וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ הָאֹתֹת לְעֵינֵי הָעָם:**

ל״א **וַיַּאֲמֶן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי־פָקַד יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת־עָנְיָם וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ:**

פרק ה׳

א׳ וְאַחַר בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה־אָמַר יְהוָה׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שַׁלַּח׀ אֶת־עַמִּי וְיָחֹגּוּ לִי בַּמִּדְבָּר׃

ואחר באו משה ואהרן וגו׳. אֲבָל הַזְּקֵנִים נִשְׁמְטוּ אֶחָד אֶחָד מֵאַחַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, עַד שֶׁנִּשְׁמְטוּ כֻּלָּם קֹדֶם שֶׁהִגִּיעוּ לַפָּלָטִין, לְפִי שֶׁיָּרְאוּ לָלֶכֶת; וּבְסִינַי נִפְרַע לָהֶם, ״וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל ה׳ וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ״ (שמות כ״ד) – הֶחֱזִירָם לַאֲחוֹרֵיהֶם (שמות רבה)׃

ב׳ וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה מִי יְהוָה׀ אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַעְתִּי אֶת־יְהוָה וְגַם אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלֵּחַ׃

ג׳ וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא עָלֵינוּ נֵלְכָה נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה׀ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּן־יִפְגָּעֵנוּ בַּדֶּבֶר אוֹ בֶחָרֶב׃

פן יפגענו. פֶּן יִפְגָּעֲךָ הָיוּ צְרִיכִים לוֹמַר, אֶלָּא שֶׁחָלְקוּ כָּבוֹד לַמַּלְכוּת. פְּגִיעָה זוֹ לְשׁוֹן מִקְרֶה מָוֶת הִיא (שם)׃

ד׳ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם׀ מֶלֶךְ מִצְרַיִם לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תַּפְרִיעוּ אֶת־הָעָם מִמַּעֲשָׂיו לְכוּ לְסִבְלֹתֵיכֶם׃

תפריעו את העם ממעשיו. תַּבְדִּילוּ וְתַרְחִיקוּ אוֹתָם מִמְּלַאכְתָּם, שֶׁשּׁוֹמְעִין לָכֶם וּפְטוּרִים לָנוּחַ מִן הַמְּלָאכָה; וְכֵן ״פָּרֻעֹה אַל תִּתְעַבֵּר בּוֹ״ (משלי ד׳) – רַחֲקֵהוּ, וְכֵן ״וַתִּפָּרְעוּ כָל עֲצָתִי״ (שם א׳), ״כִּי פָרַע הוּא״ (שמות ל״ב) – נִרְחָק וְנִתְעָב׃

לכו לסבלתיכם. לְכוּ לִמְלַאכְתְּכֶם שֶׁיֵּשׁ לָכֶם לַעֲשׂוֹת בְּבָתֵּיכֶם, אֲבָל מְלֶאכֶת שִׁעְבּוּד מִצְרַיִם לֹא הָיְתָה עַל שִׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי; תֵּדַע לָךְ, שֶׁהֲרֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יוֹצְאִים וּבָאִים (שמות רבה)׃

ה׳ וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה הֵן־רַבִּים עַתָּה עַם הָאָרֶץ וְהִשְׁבַּתֶּם אֹתָם מִסִּבְלֹתָם׃

הן רבים עתה עם הארץ. שֶׁהֲעֲבוֹדָה מַטָּלָת עֲלֵיהֶם, וְאַתֶּם מַשְׁבִּיתִים אוֹתָם מִסִּבְלוֹתָם, הֶפְסֵד גָּדוֹל הוּא זֶה׃

ו׳ וַיְצַו פַּרְעֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַנֹּגְשִׂים בָּעָם וְאֶת־שֹׁטְרָיו לֵאמֹר׃

הנגשים. מִצְרִיִּים הָיוּ וְהַשּׁוֹטְרִים הָיוּ יִשְׂרְאֵלִים; הַנּוֹגֵשׂ מְמֻנֶּה עַל כַּמָּה שׁוֹטְרִים וְהַשּׁוֹטֵר מְמֻנֶּה לְרְדוֹת בְּעוֹשֵׂי הַמְּלָאכָה (שמות רבה)׃

ז׳ לֹא תֹאסִפוּן לָתֵת תֶּבֶן לָעָם לִלְבֵּן הַלְּבֵנִים כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם הֵם יֵלְכוּ וְקֹשְׁשׁוּ לָהֶם תֶּבֶן׃

תבן. אשטו״בלא, הָיוּ גּוֹבְלִין אוֹתוֹ עִם הַטִּיט׃

לבנים. טיוול״ש בְּלַעַז, שֶׁעוֹשִׂים מִטִּיט וּמְיַבְּשִׁין אוֹתָן בַּחַמָּה; וְיֵשׁ שֶׁשּׁוֹרְפִין אוֹתָן בַּכִּבְשָׁן׃

כתמול שלשום. כַּאֲשֶׁר הֱיִיתֶם עוֹשִׂים עַד הֵנָּה;

וקששו. וְלָקְטוּ׃

ח׳ וְאֶת־מַתְכֹּנֶת הַלְּבֵנִים אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים תְּמוֹל שִׁלְשֹׁם׀ תָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם לֹא תִגְרָעוּ מִמֶּנּוּ כִּי־נִרְפִּים הֵם עַל־כֵּן הֵם צֹעֲקִים׀ לֵאמֹר נֵלְכָה נְזִבְחָה לֵאלֹהֵינוּ׃

ואת מתכנת הלבנים. סְכוּם חֶשְׁבּוֹן הַלְּבֵנִים שֶׁהָיָה כָּל אֶחָד עוֹשֶׂה לְיוֹם כְּשֶׁהָיָה הַתֶּבֶן נִתָּן לָהֶם, אוֹתוֹ סְכוּם תָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם גַּם עַתָּה, לְמַעַן תִּכְבַּד הָעֲבוֹדָה עֲלֵיהֶם׃

כי נרפים. מִן הָעֲבוֹדָה הֵם, לָכֵן לִבָּם פּוֹנֶה אֶל הַבַּטָּלָה וְצוֹעֲקִים לֵאמֹר **נלכה וגו׳**׃

מתכנת. וְתֹכֶן לְבֵנִים, ״וְלוֹ נִתְכְּנוּ עֲלִילוֹת״ (שמואל א ב׳), ״אֶת הַכֶּסֶף הַמְתֻכָּן״ (מלכים ב י״ב), כֻּלָּם לְשׁוֹן חֶשְׁבּוֹן הֵם׃

נרפים. הַמְּלָאכָה רְפוּיָה בְּיָדָם וַעֲזוּבָה מֵהֶם וְהֵם נִרְפִּים מִמֶּנָּה; רטריי״ט בְּלַעַז׃

ט׳ תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה עַל־הָאֲנָשִׁים וְיַעֲשׂוּ־בָהּ וְאַל־יִשְׁעוּ בִּדְבָרֵי־שָׁקֶר׃

ואל ישעו בדברי שקר. וְאַל יֵהָגוּ וְיִדַּבְּרוּ תָּמִיד בְּדִבְרֵי רוּחַ לֵאמֹר, נֵלְכָה נְזִבְּחָה; וְדוֹמֶה לוֹ ״וְאָשִׂיחָה בְחֻקֶּיךָ תָּמִיד״ (תהילים קי״ט); ״לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה״ (דברים כ״ח), מְתֻרְגְּמִינַן ״וּלְשׁוֹעִי״; וַיַּסֵּפֶר – ״וְאִי אֶפְשָׁר לוֹמַר **ישעו** לְשׁוֹן ״לַיהוֹשַׁע ה׳ אֶל הֶבֶל״, ״וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה״ (בראשית ד׳), וּלְפָרֵשׁ אַל יִשְׁעוּ – אַל יִפְנוּ, שֶׁאִם כֵּן הָיָה לוֹ לִכְתֹּב וְאַל יִשְׁעוּ אֶל דִּבְרֵי שֶׁקֶר אוֹ לִדְבָרֵי שָׁקֶר, כִּי כֵן גְּזֵרַת כֻּלָּם, ״יִשְׁעֶה הָאָדָם עַל עוֹשֵׂהוּ״ (ישעיהו

י״ז), ״וְלֹא יִשָּׁעֶה אֶל הַמִּזְבְּחוֹת״, (שם), ״וְלֹא שָׁעוּ עַל קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל״ (שם ל״א), וְלֹא מָצָאתִי שְׁמוּשׁ שֶׁל בֵּי״ת סְמוּכָה לְאַחֲרֵיהֶם, אֲבָל אַחַר לְשׁוֹן דִּבּוּר – כְּמִתְעַסֵּק לְדַבֵּר בְּדָבָר – נוֹפֵל לְשׁוֹן שְׁמוּשׁ בֵּי״ת, כְּגוֹן: ״הַנִּדְבָּרִים בְּךָ״ (יחזקאל ל״ג), ״וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה״ (במדבר י״ב), ״הַמַּלְאָךְ הַדּוֹבֵר בִּי״ (זכריה ד׳), ״לְדַבֵּר בָּם״ (דברים י״א), ״וַאֲדַבְּרָה בְעֵדוֹתֶיךָ״ (תהילים קי״ט), אַף כָּאן – **אל ישעו בדברי שקר** – אַל יִהְיוּ נִדְבָּרִים בְּדִבְרֵי שָׁוְא וַהֲבַאי:

י׳ וַיֵּצְאוּ נֹגְשֵׁי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם לֵאמֹר כֹּה אָמַר פַּרְעֹה אֵינֶנִּי נֹתֵן לָכֶם תָּבֶן:

י״א אַתֶּם לְכוּ קְחוּ לָכֶם תֶּבֶן מֵאֲשֶׁר תִּמְצָאוּ כִּי אֵין נִגְרָע מֵעֲבֹדַתְכֶם דָּבָר:

אתם לכו קחו לכם תבן. וּצְרִיכִים אַתֶּם לֵילֵךְ בְּזְרִיזוּת,

כי אין נגרע מעבדתכם דבר, מִכָּל סְכוּם לְבֵנִים שֶׁהֲיִיתֶם עוֹשִׂים לַיּוֹם בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן נִתָּן לָכֶם מְזֻמָּן מִבֵּית הַמֶּלֶךְ:

י״ב וַיָּפֶץ הָעָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לְקֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתָּבֶן:

לקשש קש לתבן. לֶאֱסֹף אֲסִיפָה, לְלַקֵּט לֶקֶט, לְצֹרֶךְ תֶּבֶן הַטִּיט:

קש. לְשׁוֹן לְקוּט, עַל שֵׁם שֶׁדָּבָר הַמִּתְפַּזֵּר הוּא וְצָרִיךְ לְקוֹשְׁשׁוֹ קָרוּי קַשׁ בִּשְׁאָר מְקוֹמוֹת:

י״ג וְהַנֹּגְשִׂים אָצִים לֵאמֹר כַּלּוּ מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כַּאֲשֶׁר בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן:

אצים. דּוֹחֲקִים:

דבר יום ביומו. חֶשְׁבּוֹן שֶׁל כָּל יוֹם כַּלּוּ בְּיוֹמוֹ, כַּאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן מוּכָן:

י״ד וַיֻּכּוּ שֹׁטְרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂמוּ עֲלֵהֶם נֹגְשֵׂי פַרְעֹה לֵאמֹר מַדּוּעַ לֹא כִלִּיתֶם חָקְכֶם לִלְבֵן כְּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם:

ויכו שטרי בני ישראל. הַשּׁוֹטְרִים יִשְׂרְאֵלִים הָיוּ וְחָסִים עַל חַבְרֵיהֶם מִלְּדָחְקָם, וּכְשֶׁהָיוּ מַשְׁלִימִים הַלְּבֵנִים לַנּוֹגְשִׁים שֶׁהֵם מִצְרִיִּים, וְהָיָה חָסֵר מִן הַסְּכוּם, הָיוּ מַלְקִין אוֹתָם עַל שֶׁלֹּא דָּחֲקוּ אֶת עוֹשֵׂי הַמְּלָאכָה; לְפִיכָךְ זָכוּ אוֹתָם שׁוֹטְרִים לִהְיוֹת סַנְהֶדְרִין וְנֶאֱצַל מִן הָרוּחַ אֲשֶׁר עַל מֹשֶׁה וְהוּשַׂם עֲלֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: ״אֶסְפָּה לִי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ׳״ – מֵאוֹתָן שֶׁיָּדַעְתָּ הַטּוֹבָה שֶׁעָשׂוּ בְּמִצְרַיִם – כִּי הֵם זִקְנֵי הָעָם וְשׁוֹטְרָיו (במדבר י״א), (שמות רבה):

ויכו שטרי בני ישראל אשר שמו נגשי פרעה אוֹתָם לְשׁוֹטְרִים **עליהם, לאמר מדוע וגו׳.** לָמָּה **ויכו**? שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים לָהֶם **מדוע לא כליתם גם תמול גם היום** חֹק הַקָּצוּב עֲלֵיכֶם **ללבן** כִּתְמוֹל הַשִּׁלִּישִׁי, שֶׁהוּא יוֹם שֶׁלְּפָנֵי אֶתְמוֹל; וְהוּא הָיָה בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן נִתָּן לָהֶם:

ויכו. לְשׁוֹן וַיַּפְעֲלוּ, הֵכּוּ מִיַּד אֲחֵרִים – הַנּוֹגְשִׁים הִכּוּם:

ט״ו וַיָּבֹאוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּצְעֲקוּ אֶל־פַּרְעֹה לֵאמֹר לָמָּה תַּעֲשֶׂה כֹּה לַעֲבָדֶיךָ:

ט״ז תֶּבֶן אֵין נִתָּן לַעֲבָדֶיךָ וּלְבֵנִים אֹמְרִים לָנוּ עֲשׂוּ וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ מֻכִּים וְחָטָאת עַמֶּךָ:

ולבנים אומרים לנו. עשו, כַּמִּנְיָן הָרִאשׁוֹן:

וחטאת עמך. אִלּוּ הָיָה נָקוּד פַּתָּח, הָיִיתִי אוֹמֵר שֶׁהוּא דָבוּק, וְדָבָר זֶה חַטַּאת עַמְּךָ הוּא, עַכְשָׁו שֶׁהוּא קָמָץ, שֵׁם דָּבָר הוּא, וְכָךְ פֵּרוּשׁוֹ: וְדָבָר זֶה מֵבִיא חַטָּאת עַל עַמְּךָ, כְּאִלּוּ כָּתוּב וְחַטָּאת לְעַמְּךָ; כְּמוֹ ״כְּבֹאָנָה בֵּית לָחֶם״ (רות א׳), שֶׁהוּא כְּמוֹ לְבֵית לָחֶם, וְכֵן הַרְבֵּה:

י״ז וַיֹּאמֶר נִרְפִּים אַתֶּם נִרְפִּים עַל־כֵּן אַתֶּם אֹמְרִים נֵלְכָה נִזְבְּחָה לַיהוָה:

י״ח וְעַתָּה לְכוּ עִבְדוּ וְתֶבֶן לֹא־יִנָּתֵן לָכֶם וְתֹכֶן לְבֵנִים תִּתֵּנוּ:

ותכן לבנים. חֶשְׁבּוֹן הַלְּבֵנִים; וְכֵן ״אֶת הַכֶּסֶף הַמְתֻכָּן״ (מלכים ב י״ב) – הַמָּנוּי, כְּמוֹ שֶׁאָמוּר בָּעִנְיָן ״וַיְצַוּוּ וַיִּמְנוּ אֶת הַכֶּסֶף״:

י״ט וַיִּרְאוּ שֹׁטְרֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֹתָם בְּרָע לֵאמֹר לֹא־תִגְרְעוּ מִלִּבְנֵיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ:

ויראו שטרי בני ישראל. אֶת חַבְרֵיהֶם הַנִּרְדִּים עַל יָדָם,

ברע, רָאוּ אוֹתָם בְּרָעָה וְצָרָה הַמּוֹצֵאת אוֹתָם, בְּהַכְבִּידָם הָעֲבוֹדָה עֲלֵיהֶם **לאמר לא תגרעו וגו׳:**

כ׳ וַיִּפְגְּעוּ אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן נִצָּבִים לִקְרָאתָם בְּצֵאתָם מֵאֵת פַּרְעֹה:

ויפגעו. אֲנָשִׁים מִיִּשְׂרָאֵל **את משה ואת אהרן וגו׳.** וְרִבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ: כָּל ״נִצִּים״ ״וְנִצָּבִים״ דָּתָן וַאֲבִירָם הָיוּ, שֶׁנֶּ׳ בָּהֶם ״נָצְאוּ נִצָּבִים״ (במדבר ט״ז:כ״ד), (נדרים ס״ד):

כ״א **וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יֵרֶא יְהוָה עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹּט אֲשֶׁר הִבְאַשְׁתֶּם אֶת־רֵיחֵנוּ בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו לָתֵת־חֶרֶב בְּיָדָם לְהָרְגֵנוּ:**

כ״ב **וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אֲדֹנָי לָמָּה הֲרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה לָמָּה זֶּה שְׁלַחְתָּנִי:**

למה הרעתה לעם הזה. וְאִם תֹּאמַר מָה אִכְפַּת לְךָ? קוֹבֵל אֲנִי עַל שֶׁשְּׁלַחְתַּנִי (שמות רבה):

כ״ג **וּמֵאָז בָּאתִי אֶל־פַּרְעֹה לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ הֵרַע לָעָם הַזֶּה וְהַצֵּל לֹא־הִצַּלְתָּ אֶת־עַמֶּךָ:**

הרע. לְשׁוֹן הִפְעִיל הוּא – הֵרְבָּה רָעָה עֲלֵיהֶם, וְתַרְגּוּמוֹ ״אַבְאֵישׁ״:

פרק ו׳

א׳ **וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַתָּה תִרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפַרְעֹה כִּי בְיָד חֲזָקָה יְשַׁלְּחֵם וּבְיָד חֲזָקָה יְגָרְשֵׁם מֵאַרְצוֹ: {ס}**

עתה תראה וגו׳. הִרְהֲרָתָ עַל מִדּוֹתַי, לֹא כְאַבְרָהָם שֶׁאָמַרְתִּי לוֹ ״כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע״ (בראשית כ״א), וְאַחַר כָּךְ אָמַרְתִּי לוֹ ״הַעֲלֵהוּ לְעוֹלָה״ וְלֹא הִרְהֵר אַחֲרַי; לְפִיכָךְ **עתה תראה.** הֶעָשׂוּי לְפַרְעֹה תִּרְאֶה, וְלֹא הֶעָשׂוּי לְמַלְכֵי שִׁבְעָה אֻמּוֹת כְּשֶׁאֲבִיאֵם לָאָרֶץ (סנהדרין קי״א):

כי ביד חזקה ישלחם. מִפְּנֵי יָדֵי הַחֲזָקָה שֶׁתֶּחֱזַק עָלָיו יְשַׁלְּחֵם:

וביד חזקה יגרשם מארצו. עַל כָּרְחָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל יְגָרְשֵׁם, לֹא יַסְפִּיקוּ לַעֲשׂוֹת לָהֶם צֵדָה; וְכֵן הוּא אוֹמֵר ״וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל הָעָם וְגוֹ׳״ (שמות י״ב):